

Odehnalová, Lenka

Závěr

In: Odehnalová, Lenka. *Dostojevského Deník spisovatele v kontextech a konfrontacích*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2023, pp. 172-175

ISBN 978-80-280-0213-8 (brožováno); ISBN 978-80-280-0214-5 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.78135>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20230606

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

9 ZÁVĚR

Monografie *Dostojevského Deník spisovatele v kontextech a konfrontacích* představuje ve své podstatě práci o ruské literatuře vznikající sice mimo Rusko, i když ve slovanském, tedy českém prostředí. K jejímu napsání autorku vedl dlouhodobý zájem o Dostojevského tvorbu, ruskou literaturu i další slovanské literatury.

Monografie je věnována zkoumání vícežánrového díla F. M. Dostojevského *Deník spisovatele* ze čtyř různých aspektů: žánrového, tematického, motivického a recepčního, přičemž byl zohledněn dobový kontext a rovněž kontext spisovatelova života a tvorby. Text monografie je rozdělen do sedmi kapitol, z nichž první dvě se zabývají metodologií a analýzou sekundární literatury, jádro práce tvoří kapitoly, v nichž je *Deník spisovatele* zkoumán na základě vymezených aspektů, které jsou navíc mezi sebou úzce propojeny. Z hlediska metodologie v práci dominuje komparativní metoda a dva přístupy – genologický a holistický, dále byly použity především tzv. měkkí metody a přístupy – biografická metoda, psychologický a antropologický přístup. Přestože studium sekundární literatury o Dostojevském by pravděpodobně vyplnilo několik lidských životů, jeho pozdní dílo *Deník spisovatele* se nachází na periférii zájmu ruských badatelů a není tomu jinak ani v českém a slovenském prostředí, kde je stále větší pozornost věnována spisovatelově románové tvorbě. Proto se tato monografie snaží zaplnit prázdné místo, které v literárněvědných výzkumech vzniká.

V kapitole *Poetika Dostojevského Deníku spisovatele* bylo zdůvodněno zařazení *Deníku spisovatele* k deníku jakožto žánru autobiografickému a zároveň pomezímu, přičemž jsou definovány základní rysy tohoto žánru a rovněž jeho žánrového typu tzv. spisovatelského deníku. Nahlížení ze dvou perspektiv (vnější a vnitřní) umožnilo s *Deníkem spisovatele* pracovat s ohledem na jeho provázanost, a to jak s osobností autora, tak s dobou 70. let a počátku 80. let 19. století, a zároveň sledovat jeho

poetologické rysy, jež se projevují v povaze incipitu a explicitu, kategoriích času, prostoru a rovněž v syžetu. Ve vztahu *Deníku spisovatele* k ostatní Dostojevského tvorbě byla vytvořena typologie přesahů tohoto díla do ostatní autorovy tvorby a definovány přesahy retrográdní, futurální a aktuální. Události zobrazené v *Deníku spisovatele* jsou rovněž rozděleny do tří skupin: na události, které jsou v *Deníku spisovatele* zaznamenány podrobně; dále události, o nichž se Dostojevskij zmiňuje okrajově; a nakonec události, kterým Dostojevskij nevěnuje pozornost. Z hlediska povahy zobrazených událostí lze konstatovat, že se jedná převážně o události negativního charakteru.

Kapitola *Dostojevského Deník spisovatele jako mozaika literárních žánrů* poukazuje na to, že autobiografické žánry se v Dostojevského tvorbě rozvíjely ve čtyřech etapách: 1. nejdříve jsou v Dostojevského prozaické tvorbě přítomny autobiografické rysy; 2. dále se autobiografické rysy kumulují a vzniká první román, který lze označit atributem autobiografický (*Zápisky z Mrtvého domu*); 3. až později se v Dostojevského tvorbě objevují pomezí žánry, esejistická díla (*Petrohradské snění ve verších a v próze, Zimní poznámky o letních dojmech*); 4. a nakonec *Deník spisovatele*, jenž je řazen k žánru deníku. Rovněž bylo poukázáno na důležitý fakt, že již před vydáním *Deníku spisovatele* se v Dostojevského tvorbě objevují žánrové formy blízké deníku (epistolární forma, ich-perspektiva), rysy žánru deníku (charakter konfese, zdůrazňování temporality a vícežánrovost neboli polygeneričnost) a specifika *Deníku spisovatele*, jimiž jsou kontakt se čtenářem a tendování k tvůrčí činnosti.

Dále byla definována žánrová specifika uměleckých žánrů (střední epika s fantastickými rysy), tzv. pomezí žánrů (esej, dopis, memoáry) a žánrů věcné literatury (kritická stať), které Dostojevskij do *Deníku spisovatele* vložil. Ve střední epice lze pozorovat třístupňovou gradaci fantastických rysů, jejich uvedení v povídce *Bobek*, zesílení v novele *Plachá* a vyvrcholení v novele *Sen směšného člověka*, přičemž je možné vidět provázanost uvedených děl s povídkou *Krokodýl* publikovanou mimo *Deník spisovatele*. Nejdůležitějšími rysy eseje jakožto literárního žánru je expresivita a subjektivita. Eseje vytvářejí tzv. žánrové podloží (termín I. Pospíšila) žánrů pomezí a věcných. Subjektivita esejí z *Deníku spisovatele* se projevuje v traktování osobních témat, zvýšenou míru expresivity vnímáme ve vyjádření autorových postojů k pálcivým tématům.

Vzpomínky dovolují na *Deník spisovatele* pohlížet jako na specifický memoárový útvar. Svoje místo má v *Deníku spisovatele* několik typů vzpomínek: vzpomínky na společenské události, vzpomínky na rodinný kruh, na osobnosti, kterých si Dostojevskij vážil; ale také na lidi, k nimž byl jeho vztah po celý život ambivalentní, vzpomínky na významné životní okamžiky, místa, ale i drobné reminiscence. Dopisy se před vydáním *Deníku spisovatele* objevují v epistolární novele *Chudí lidé* a v epistolární povídce *Román v devíti dopisech*. Do *Deníku spisovatele* Dostojevskij vložil citované dopisy čtenářů a rovněž i své reakce na ně. Kritické statě napsané spisovatelem jsou obecně považovány za přínos k literárněkritickému myšlení

(Kulešov). V hodnocení literárních děl se Dostojevskij zaměřoval na ty aspekty, které odpovídaly zaměření jeho tvorby, u N. S. Leskova ocenil poutavost vyprávění, u D. Kišenského výběr aktuálního tématu – alkoholismu a u L. N. Tolstého kladně ocenil psychologickou sondu do duše postavy. Přístup Dostojevského k umělecké tvorbě lze proto na základě dojmovosti pokládat za impresionistický (Novák).

Stěžejním tématům *Deníku spisovatele*, jejich pretextu a propojení s konkrétním literárním žánrem byla věnována kapitola *Reflexe společensko-politických a osobních témat na stránkách Deníku spisovatele*. V *Deníku spisovatele* jsou vymezeny tři základní tematické okruhy: 1. Rusko a Západ, 2. obraz Petěrburgu, 3. postavy dětí a podoby dětství. Dospěli jsme k závěru, že tematické okruhy Rusko a Západ a obraz Petěrburgu mají svůj pretext v esejistické tvorbě spisovatele; esejistické dílo *Zimní poznámky o letních dojmech* lze proto považovat za pretext k tématu vztahu Ruska a západní Evropy, další esejistické dílo *Petrohradské snění ve verších a v próze* slouží jako pretext k tématu Petěrburgu. Co se týče tématu vztahu Ruska a Západu, definovali jsme čtyři roviny jeho zpracování, a to rovinu religiózní, politickou, sociální neboli společenskou a rovinu tradičních hodnot. V Petěrburgu Dostojevskij prožil většinu života, toužil se do něj vrátit z nucených prací i ze zahraničí, kde pobýval čtyři roky, přestože měl k tomuto městu ambivalentní vztah. Obraz Petěrburgu se proto stal neoddelitelnou součástí Dostojevského tvorby. Z hlediska tematiky dětí a dětství bylo Dostojevského vnímání značně ovlivněno vlastními prožitky z dětství a později ztrátou dvou dětí. V *Deníku spisovatele* byly definovány čtyři typy zobrazení dětí: momentky ze života, drobné reminiscence, týrání a smrt; navíc díky vícežánrovému charakteru *Deníku spisovatele* se Dostojevskému naskytla možnost vyjádřit se také k problémům tehdejší pedagogiky a výchovy.

Další kapitola pojmenovaná *Deník spisovatele jako mozaika motivů* byla zaměřena na definici a interpretaci motivů žvlů, tzv. nahodilé rodiny a snů, jejich propojení s žánrem a ostatní tvorbou F. M. Dostojevského. Motiv ohně lze vnímat v metaforické rovině jako oheň ničící, ovládající a očišťující; je však propojen s ostatní tvorbou Dostojevského. Motiv vody se objevuje v povídce *Bobek* ve spojení s temnou stránkou lidského charakteru. Motiv země je možné pozorovat v povídce *Mužik Marej*, v níž nás Dostojevskij prostřednictvím postavy prostého člověka Mareje odkazuje k návratům k dobru, k půdě a k tradicím. Tzv. nahodilá rodina získala v Dostojevského tvorbě specifický význam a rysy. Z hlediska žánru je motiv tzv. nahodilé rodiny propojen s románem a *Deník spisovatele* slouží ve vztahu k románové tvorbě jako interpretační klíč. Sny představují pro dílo obohacující prvek. Sny v Dostojevského *Deníku spisovatele* byly interpretovány z několika hledisek: z hlediska vztahu snů k realitě (sny autobiografické a fiktivní), z hlediska charakteru (sen-vzpomínka, sen-touha a sen-fantazie), z hlediska souvislosti s ostatní Dostojevského tvorbou (opakující se a gradující sny), z hlediska funkce (interpretační, společenskokritická a katarzní neboli očištná funkce) a nakonec z hlediska propojenosti s literárním žánrem (vzpomínka, společenskokritická stať a další).

V závěrečné kapitole *Recepce Deníku spisovatele v českém a slovenském prostředí* byla zmapována recepce *Deníku spisovatele* v českém a slovenském prostředí. Pozornost byla soustředěna na sekundární literaturu o *Deníku spisovatele* a rovněž na překlady tohoto díla do českého a slovenského jazyka. V českém prostředí se objevily celkem čtyři překlady, z nichž tři byly vydány knižně. Kromě ucelených překladů vycházely také výběry na základě témat a žánrů. Čtenářsky oblíbenými se staly především výběry, které jsou věnovány tematice dětí, například výbor s názvem *Hošík u Ježíškova stromečku/Stoletá/Mužik Marej/V panském ústavě/Povídka o kupci* (1907) a výbor *Dostojevskij dětem* (1920). Později se objevovaly i výběry na základě žánru, například výbor *Fantastické povídky* (1968) a *Dvojník. Kniha povídek F. M. Dostojevského* (2013). Na Slovensku doposud vznikly bohužel jen tři tematické výběry z *Deníku*, odpovědí na otázku, proč *Deník spisovatele* nebyl do slovenštiny ani jednou přeložen úplně, je podle nás jazyková blízkost Čechů a Slováků, a tudíž dostupnost českých překladů na Slovensku.

Z hlediska recepce *Deníku spisovatele* v kritické literatuře české a slovenské provenience lze pozorovat spíše okrajovou reflexi díla zaměřenou na tematickou stránku *Deníku spisovatele* (Masaryk, Parolek, Pytlík) nebo beletrii pocházející z tohoto díla (Kautman, Parolek, Červeňák). *Deníku spisovatele* jako takovému je věnováno pouze několik srovnávacích studií (Pospíšil). Na základě zjištěných výsledků konstatujeme, že trinarita v námi vytvořených a definovaných typologiích a třístupňových gradacích opět odkazuje k polyfonii, jak ji definoval Michail Bachtin, která se však neprojevuje jen v Dostojevského románové tvorbě, ale i v *Deníku spisovatele* jakožto díle vícežánrovém, nacházejícím se na pomezí literatury fikční a nefikční, beletrie a věcné literatury.

I když ze strany dostojevskologů nebyla *Deníku spisovatele* věnována stejná pozornost jako například románům *Zločin a trest*, *Idiot* nebo *Bratři Karamazovovi*, z žánrového hlediska zejména *Deník spisovatele* představuje dílo žánrově i tematicky mnohem zajímavější. Reakcí na aktuální společenské otázky bylo dílo sice na jedné straně spjata s dobou, ale rozhodně spolu s ní nezaniklo. Díky žánrovému experimentu se Dostojevského *Deník spisovatele* stal hodnotou, jež ovlivnila nejen počátek 20. století, ale svým způsobem i dnešek. Na počátku 20. století se deníková forma stala módní, představovala jakoby záznam života. Objevují se deníky s genetickou návazností na Dostojevského, například *Petrohradské Deníky* Zinaidy Gippiusové, deníkové zápisky Vasilije Rozanova, Borise Zajceva, Borise Poplavského a dalších. Z hlediska literární teorie deníková forma vzbudila zájem ruských formalistů, přičemž za zmínku například stojí Viktor Šklovskij, který se zabýval deníkovými zápisky Vasilije Rozanova *Osamocené* a *Pominutelné*; sám Vasilij Rozanov je souborně nazval *Spadané listí*.

Dostojevského *Deník spisovatele* proto na základě uvedených důvodů vnímáme jako dílo univerzální a nadčasové; dílo, které je trvalou hodnotou, jež dodnes inspiruje spisovatele žánrově, ideově nebo kompozičně.